

Анастасія Дубровіна

Національний університет «Кієво-Могилянська академія»

ОБРАЗИ-СИМВОЛИ В ПОЕЗІЇ КАЗИМИРА ПШЕРВИ-ТЕТМАЄРА

У публікації досліджено поезію польського символіста Казимира Пшерви-Тетмаєра. З погляду мовознавства проаналізовано образи-символи як складову ідіостилію митця. Розглянуто мовні засоби відображення символів-домінант: апатії, порожнечі, гірського пейзажу, морської стихії, водної символіки та образу тіні. Простежено семантичні протиставлення, емоційно забарвлену лексику й метафори, що допомагають передати складні психологічні й духовні переживання ліричного героя.

Ключові слова: творчість Казимира Пшерви-Тетмаєра, мовознавчий аспект, образи-символи, семантичний аналіз, лінгвостилістика.

This publication examines the poetry of Polish symbolist Kazimierz Przerwa-Tetmajer. From a linguistic perspective, symbolic images are analyzed as a component of the artist's individual style. The study explores linguistic means of representing dominant symbols: apathy, emptiness, mountain landscape, marine elements, water symbolism, and the image of shadow. The research traces semantic oppositions, emotionally colored vocabulary, and metaphors that help convey complex psychological and spiritual experiences of the lyrical hero.

Key words: Kazimierz Przerwa-Tetmajer's works, linguistic aspect, symbolic images, semantic analysis, linguostylistics.

Казимир Пшерва-Тетмаєр, чия творчість характеризується багатю палітрою символічної системи та глибоким філософським підтекстом, належить до яскравих представників польського модернізму кінця XIX — початку XX століття. Формування

творчої особистості поета відбувалося в інтелектуальному середовищі, позначеному кризою позитивістського світогляду, адже Тетмаер був одним із представників «Молодої Польщі» (Młoda Polska), організації талановитої польської молоді [2, с. 536]. Розчарування в ідеях гуманістичного ідеалу вплинуло на світобачення митця й стало передумовою появи нової моделі мовного вираження — песимістично-меланхолійної, з характерним забарвленням кризи цінностей та духовності.

Вивчаючи творчу спадщину польського письменника, варто зауважити, що поетична мова Тетмаера відрізняється поєднанням традиційних культурних архетипів з авторськими символічними новаціями. Його ідіостиль містить синтез образної символіки, експресивне мовлення та характеризується глибоким філософським підтекстом [17, с. 77]. Система символів, міфологічних алюзій та метафор загострює питання духовності та трагічне відчуття втрати сенсу життя в ліричного героя Тетмаера. Символізм у творчості письменника не обмежується лише декоративною функцією, а й становить органічну частину його світоглядної системи, через яку митець осмислює екзистенційні проблеми людського буття.

У контексті нашого наукового дослідження звернімося до визначення поняття «символ» (у пер. з грец. це — знак, прикмета, ознака) — багатозначний предметний образ, який об'єднує між собою різні плани художнього відтворення дійсності на основі їхньої суттєвої спільності; є одним із поетичних тропів. Як і алегорія та метафора, символ утворює свої переносні значення на основі спорідненості, подібності між певними явищами дійсності [3, с. 582].

Поезії Тетмаера притаманні символізм та образність. Зокрема центральною темою його віршів стають образи-символи *втоми та апатії*, як і відображення спустошеної душі людини, що обтяжена екзистенційними переживаннями. У вірші «**Nie wierzę w nic**» («Не вірю ні в що») обігрується образ порожнечі.

Вона тут — не лише емоційна, але й філософська: «**Nie wierzę w nic, nie pragnę niczego na świecie...**» («Не вірю ні в що, не прагну нічого на світі...») (переклад мій. — А. Д.) [10]. Наведений вірш — своєрідний маніфест ідей декадансу, що демонструє кризу віри, ідеалів та навіть любові. Порожнеча тут символізує внутрішню боротьбу модерного інтелігента, що втратив життєві орієнтири.

У лінгвостилістичному плані це зумовило появу специфічного символічного коду, який увиразнює внутрішній стан модерної особистості через метафоричну систему знаків. Взаємодія із філософськими ідеями А. Шопенгауера, Ф. Ніцше та А. Бергсона відбилася в поетичному дискурсі Тетмаєра як мовна репрезентація індивідуалізму, відчуження й екзистенційної самотності [4, с. 279]. Його поетика базується на функціонуванні експресивно забарвлених лексем і тропів, зокрема метафор, символів і перифраз, що формують семантичне поле лексем з образами занепаду та втоми. Поширені у його творах образи-символи — втомлений мандрівник, зруйновані краєвиди, згаслі кратери, «мертві» пустелі — не лише передають стан душевної розщепленості, а й слугують маркерами екзистенційного лексикону модерної поезії [4, с. 282]. Така символіка є не просто художнім засобом, а й виявом глибинних трансформацій мовної картини світу на межі ХІХ–ХХ століть.

У поемі «*Posąg Hermesa*» («Статуя Гермеса») Тетмаєр поєднує античні міфи про Гермеса та Пігмаліона, створюючи багатозарову символіку, що відображає метаморфози образу-слова творчість. Скульптура виступає як символ поетичного акту, де міф оживає в процесі читання. Цей підхід дозволяє одночасно існувати кільком інтерпретаціям, що підкреслює багатозначність символів, їхню інтимність та філософську глибину в сприйнятті читачами: «**Rzeźbiarz Hermesa posąg wykuł marmurowy / w dłoń dał mu opleciony węzłem posoch biały / zaś do stóp mu przywiązał skrzydlate sandały / i dał mu uśmiech boski...**» («Гермеса викінчив у мармурі різьбяр: / він висадив змію йому

на посох білий, / в сандалі взув його легкі, що мали крила, / і гідну божества усмішку дав у дар...») [12].

Важливою особливістю творчого методу митця є його схильність до автобіографізму, що виявляється в постійному зверненні до власного досвіду та переживань. Зокрема в циклі «**Zamyślenia**» («Роздуми») та поемі «**Cień Chopina**» («Тінь Шопена») Тетмаєр використовує музичні мотиви, слова-поняття для передання тонких внутрішніх емоційних станів душі. Образ *міні маестра*, Фридеріка Шопена, видатного польського композитора, слугує символом меланхолії, національного болю та особистих переживань: «*Na wiejskie gaje, na kwietne sady, / na pola hen / idzie nocami cień jego blady / cichy, jak sen*» [6] («На сільські гаї, на квітучі сади, / на поля вдалечінь / йде ночами тінь його бліда, / тиха, мов сон») (переклад мій. — А. Д.).

У циклах «**Na skalnym Podhalu**» («На скелястому Підгаллі») (цикл із 40 новел) природа постає не лише як фон, а як метафора внутрішнього оновлення, боротьби й гармонії. Ці образи пов'язані з народним польським фольклором, що набуває символічного змісту та значення в контексті польської ментальності та сприйняття [18]. Так, наприклад, слово-образ *гора* у митця це, в першу чергу, — втеча від занепаду сучасної жорсткої цивілізації й натомість повернення до «первісної» істини, з іншої сторони — це сходження до ідеалу. У поетичній системі образ гір Татр — частини Карпат між Словаччиною та Польщею, займає центральне місце, функціонуючи не лише як географічний простір, але й як символ духовного сходження та метафізичного пошуку.

Поет створює складну просторову символіку, де висота асоціюється з трансцендентним, недосяжним ідеалом, тоді як глибина символізує занурення в підсвідоме та ірраціональне. У вірші «**Melodia mgieł nocnych (Nad Czarnym Stawem Gąsienicowym)**» («Мелодія нічних туманів (Над Чорним Ставом Гонсеницьовим)») поет пише: «*Cicho, cicho, nie budźmy śpiącej wody w kotlinie / Lekko z wiatrem płąsajmy po przestworów głębinie...*» [7]

(«Тихо, тихо, не розбудімо сплячої води в долині, / Легко з вітром танцюймо в небесній глибині...») (переклад мій. — А. Д.). Ця цитата демонструє, як географічний образ перетворюється на філософську метафору пошуку сенсу буття.

Зокрема при глибшому лінгвістичному аналізі текстів Тетмаєра помічаємо систематичне використання лексем із семою *wycota* (*szczyt* — «**Widok ze Świnicy do Doliny Wierchcichej**» («Вид зі Свіниці до Долини Верхціхової») — «*patrzę ze szczytu w dół*» («дивлюся з вершини вниз») (пер. тут і далі мій. — А. Д.). [15]; *góra* — «**Na Królewskim Jeziorze**» («На Королівському Озері») — «*w bezmiar wyniesiona szczytem, / góra śniegu*» («у безмежжя піднесена вершиною, / гора снігу») [9]; *wierch* — «**Podczas wiatru z Tatr**» («Під час вітру з Татр») — «**wierchach wiecznie sennych**» («на вершинах вічно сонних»), «**pro skalnych koronach**» («по скельних коронах»)) [13] не лише в прямому, але й у переносному значенні, створюючи стійкі асоціативні ряди між фізичним сходженням та духовним зростанням. Водночас поет майстерно використовує й контрастні образи глибини (*przepaść* — «**Widok ze Świnicy do Doliny Wierchcichej**» («Вид зі Свіниці до Долини Верхціхової») — «**przepaść rozwarła paszczę ciemną**» («пирва розкрила темну пащу») [15]; *głębina* — «**Melodia mgieł nocnych**» («Мелодія нічних туманів») — «*w głąb wzlatajmy błękitną*» («в глибину злетаймо блакитну») [7], які символізують не лише небезпеку та страх, але й таємничість несвідомого.

Образи невловимих жінок-ідеалів у сновидіннях — часті гості в поезії Тетмаєра, їх герой шукає в снах, але не знаходить, як й у житті. Відомо, що із жодною дівчиною поет все ж не зміг одружитися, його відношення не виходили за рамки заручин [1]. Яскравими прикладами є вірші «**Ona gdzieś jest...**» («Вона десь є...») та «**Szukam cię zawsze...**» («Шукаю тебе завжди...») [11; 14]. Тут сон виступає як символ не лише ілюзорного кохання, а й недосяжності щастя та ідеалу: «*zaledwie patrząc i widząc, pół we śnie / — ciebie jedynie czekam na mej drodze, / i choć się zawsze*

zawodzę boleśnie, / szukam cię wszędzie, przeczuję cię we śnie» [14] («ледь дивлячись і бачачи, наполовину уві сні / – тебе єдину чекаю на дорозі моїй, / і хоч завжди зазнаю болісної поразки, / шукаю тебе всюди, передчуваю тебе уві сні») (переклад мій. — А. Д.). Ці образи перегукуються з ідеями символістів, де сон і тінь виступають засобами передачі метафізичної нестійкості буття.

На думку І. Цуркана, образ морської стихії, присутній у Тетмаера, став засобом художнього осмислення людських переживань. Він відкриває можливості для створення образних, звукових і зорових асоціацій, що давали змогу передати те, що здавалося невимовним у слові [5, с. 261]. Так, у рядках Тетмаера «**Gdyby to morze tam na dole nisko / i ta w słonecznych chmurach skał korona, / mogły dla duszy być wieczną kołyską»** («Якби те море там внизу, глибоко / і та, в сонячних хмарах скель корона, / могли для душі бути вічною колискою») (переклад мій. — А. Д.) море мислиться як колиска для втомленої душі [5, с. 262]. Таким чином, морський простір у поезії митця постає як проєкція внутрішнього стану людини — її туги, страждання, прагнення до спокою, забуття та волі [5, с. 262]. Певно, тому природні образи-символи стали основою поетичного світобачення Тетмаера.

Зокрема у вірші «**Morskie Oko»** («Морське Око») бачимо схожий мотив: поет створює образ води як дзеркала буття: «**Widziałem to jezioro, gdy po nieba sklepie / wicher gwałt czarne chmury, wyjąc w skalnej głuszy, / podobny lwu, co ściga bawoły po stepie»** [8] («Бачив я це озеро, коли по небесному склепінню / вітер гнав чорні хмари, виючи в скельній глушині, подібний до лева, / що женеться за буйволами по степу») (переклад мій. — А. Д.). Водна поверхня Морського Ока тут відбиває й зберігає образи минулого, стаючи своєрідним дзеркалом часу та пам'яті.

Отже, поетичне мовлення К. Пшерви-Тетмаера створює складну символічну систему з перевагою експресивної лексики, метафор і перифраз, що відображають занепад, втому, порожне-

чу. Ідіостиль поета вирізняється активним використанням символів для вираження екзистенційних станів. Специфіка лінгвостилістики митця полягає в поєднанні архетипних образів із модерністськими мовними структурами. У текстах домінують такі лексичні опозиції, як «висота — глибина», «сон — пробудження», «природа — цивілізація», що передають динаміку внутрішнього світу ліричного героя. Таким чином, символізм у його поезії є не лише прийомом, а й відображенням авторського світогляду.

Список використаних джерел

1. Поет, прозаїк, новеліст і драматург Казимир Пшерва-Тетмаєр. Центр польської культури та європейського діалогу в Івано-Франківську. 18 січня 2025. *Ckpide.eu*. URL: <https://www.ckpide.eu/ua/aktualnosci/wydarzenia/6618-poet-prozaik-novelist-i-dramaturh-kazymyr-psherva-tetmaier> (дата звернення: 30.05.2025).
2. Половинкіна М. Колорема у поезіях Казімежа Пшерви-Тетмаєра, Яна Каспровича та Леопольда Стаффа: лінгвістичний аспект. *Київські полоністичні студії*. 2012. Т. 19. С. 536–539. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kps_2012_19_87 (дата звернення: 30.05.2025).
3. Пустовіт Л. Символ. *Українська мова: Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп.* Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. С. 582. URL: <https://archive.org/details/UkrMovEnts/page/581/mode/2up?view=theater> (дата звернення: 30.05.2025).
4. Сухомлинов О. Особливості еволюції літературного процесу епохи «Молодої Польщі». *Українська полоністика*. Вип. 3–4. Філологічні дослідження. С. 277–284. *Eprints.zu.edu.ua*. URL: http://eprints.zu.edu.ua/3216/1/Suhomlynov_O.M..pdf (дата звернення: 30.05.2025).
5. Цуркан І. Романтичний образ природи в творчості Олександра Олеся та європейських символістів. *Науковий Вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. (Філологічні науки (Літературознавство))*. 2016. № 2 (18). С. 259–266. *Litzbirnyk.com.ua*. URL: <http://litzbirnyk.com.ua/wp-content/uploads/2017/01/52ю1618ю16.pdf> (дата звернення: 30.05.2025).
6. Kazimierz Przerwa-Tetmajer. Cień Chopina. *Poezja.org*. URL: https://poezja.org/wz/Kazimierz_Przerwa-Tetmajer/6010/Cien_Chopina (дата звернення: 30.05.2025).

7. Kazimierz Przerwa-Tetmajer. Melodia mgieł nocnych (Nad Czarnym Stawem Gąsienicowym). *WolneLektury.pl*. URL: <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/melodia-mgieł-nocnych.html> (дата звернення: 30.05.2025).
8. Kazimierz Przerwa-Tetmajer. Morskie Oko. *Poezja.org*. URL: https://poezja.org/wz/Kazimierz_Przerwa-Tetmajer/6053/Morskie_Oko (дата звернення: 30.05.2025).
9. Kazimierz Przerwa-Tetmajer. Na Królewskim Jeziorze. *Poezja.org*. URL: https://poezja.org/wz/Kazimierz_PrzerwaTetmajer/26715/Na_Krolewskim_Jeziorze (дата звернення: 30.05.2025).
10. Kazimierz Przerwa-Tetmajer. Nie wierzę w nic. *Poezja.org*. URL: https://poezja.org/wz/Kazimierz_Przerwa-Tetmajer/6051/Nie_wierze_w_nic (дата звернення: 30.05.2025).
11. Kazimierz Przerwa-Tetmajer. Ona gdzieś jest. *Poezja.org*. URL: https://poezja.org/wz/Kazimierz_Przerwa-Tetmajer/1369/Ona_gdzieś_jest (дата звернення: 30.05.2025).
12. Kazimierz Przerwa-Tetmajer. Posąg Hermesa. *Rivnodennyya.in.ua*. URL: <https://rivnodennyya.in.ua/khvorost/category/z-kazimyezha-pshervy-tetmajera-przerwa-tetmajer/> (дата звернення: 30.05.2025).
13. Kazimierz Przerwa-Tetmajer. Podczas wiatru z Tatr. *Wikizródła*. URL: https://pl.wikisource.org/wiki/Podczas_wiatru_z_Tatr (дата звернення: 30.05.2025).
14. Kazimierz Przerwa-Tetmajer. Szukam cię zawsze. *Poezja.org*. URL: https://poezja.org/wz/Kazimierz_Przerwa-Tetmajer/26319/Szukam_cie_zawsze (дата звернення: 30.05.2025).
15. Kazimierz Przerwa-Tetmajer. Widok ze Świnicy do Doliny Wierchcichej. *WolneLektury.pl*. URL: <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/widok-ze-swinicy-do-doliny-wierchcichej.html> (дата звернення: 30.05.2025).
16. Kazimierz Przerwa-Tetmajer. W Salerneckiej zatoce. *Poezja.org*. URL: https://poezja.org/wz/Kazimierz_Przerwa-Tetmajer/26692/W_Salernenskiej_zatoce (дата звернення: 30.05.2025).
17. Pilch U. A Girl and Hermes. Kazimierz Przerwa-Tetmajer's «Posąg Hermesa» («The Statue of Hermes»). *Prace Polonistyczne*. 2023. P. 77–90. DOI: <https://doi.org/10.26485/PP/2023/78/5> (дата звернення: 30.05.2025).
18. Tatrzańska przyroda w poezji młodej polski. *Bryk.pl*. URL: <https://www.bryk.pl/wypracowania/jezyk-polski/mloda-polska/5256-tatrzańska-przyroda-w-poezji-mlodej-polski.html> (дата звернення: 30.05.2025).